
NAUSIKA
OD WIEDZY
DO DZIAŁANIA
ROLA EDUKATORA W BUDOWANIU
SPRAWCZOŚCI KLIMATYCZNEJ
PATRYCJA GAS-JANCZUKOWICZ

Paradoks Samej Wiedzy (Knowledge-Action Gap)

Model: Mind the Gap (Kollmuss & Agyeman, 2002) oraz Leverage Points (Meadows, 1999)

Diagnoza:

Wykład o skali globalnego krzysu pozostawiony bez możliwości reakcji budzi bezradność, cynizm lub lęk. Uczeń widzi potężny system, w którym nie ma dla siebie miejsca.

↓

Przeciążenie poznawcze

Wskazówki do wdrożenia

Pętla: Analiza -> Test -> Wniosek: Po omówieniu globalnego problemu natychmiast daj uczniom przestrzeń do przetestowania decyzji (gry ról, symulacje, debaty).

Szukaj punktów dźwigni (Leverage Points): Pokazuj miejsca w systemie, gdzie konkretna zmiana (np. reguł gry, zasad czy celów) uruchamia efekt domina.

Konstruktywna Nadzieja i Regulacja Emocji

Model: Meaning-Focused Coping (Maria Ojala, 2012)

Diagnoza:

Eko-lęk i paraliż nie wynikają z samej wiedzy, ale z braku narzędzi do przepracowania trudnych emocji. Działanie blokują dwie skrajności: straszenie wizją katastrofy oraz „tani optymizm" (spłycanie problemu i dawanie powierzchownych obietnic, że „jakoś to będzie").

Wskazówki do wdrożenia

Uznawaj emocje (Safe Space): Nazwij niepokój czy złość uczniów jako adekwatną reakcję na kryzys – nie zbywaj ich i nie unikaj trudnych tematów.

Buduj konstruktywną nadzieję: Zamiast serwować toksyczny optymizm, przekierowuj uwagę na sens działania i wartości, nawet w warunkach niepewności.

Pokazuj sojusze (Trust-Building): Wskazuj na realne przykłady naukowców, innowatorów i ruchów społecznych – uczeń musi widzieć, że działa w szerszej wspólnocie.

Motywacja Wewnętrzna – Potrzeba Autonomii

Model: Teoria Samodeterminacji (Self-Determination Theory) – Edward L. Deci & Richard M. Ryan (1985, 2000)

Diagnoza:

Brak zaangażowania i bierność uczniów wynikają z niezaspokojenia trzech podstawowych potrzeb psychologicznych. Bez nich każda inicjatywa staje się przykrym obowiązkiem.

Wskazówki do wdrożenia

Autonomia (Autonomy):

- Daj wybór tematu, roli w zespole oraz formy zaliczenia (np. debata, podcast, gra, audyt). Zamieniaj nakazy na pytania otwarte („Jakim narzędziem chcecie rozwiązać ten problem?").

Kompetencja (Competence):

- Dziel złożone wyzwania na wykonalne kroki, dając częste doświadczenie sukcesu. Stosuj feedback rozwojowy: wskaż co działa, co poprawić i jaki jest kolejny krok.

Przynależność (Relatedness):

- Projektuj działania oparte na współpracy i współodpowiedzialności. Twórz bezpieczną przestrzeń do rozmowy o obawach. Wspólnie celebrujcie sukcesy grupy.

Poczucie Własnej Skuteczności

Model: Self-Efficacy Theory – Albert Bandura (1977, 1997)

Diagnoza:

Uczeń porzuca działanie, gdy towarzyszy mu przekonanie: „I tak nic nie zmienię, moje działanie nic nie daje". Brak wiary we własną skuteczność zamyka drogę do zaangażowania.

Wskazówki do wdrożenia

Doświadczenie sukcesu (Mastery Experiences):

- Zaczynaj od małych mikrodziałań. Pierwszy sukces buduje przekonanie: „Potrafię!".

Modelowanie rówieśnicze (Vicarious Experiences):

- Pokazuj udane projekty rówieśników („Skoro oni mogli, my też damy radę").

Perswazja społeczna (Social Persuasion):

- Wyrażaj realną wiarę w możliwości grupy i wskazuj konkretne mocne strony zespołu, zamiast dawać tylko ogólne pochwały.

Regulacja stanów emocjonalnych (Emotional States):

- Obniżaj poziom lęku, przekształcając napięcie w energię do działania.

Cztery Poziomy Sprawczości Klimatycznej

Model: Action Competence Framework – Bjarne Bruun Jensen & Karsten Schnack (1997); Louise Chawla & Debra Cushing (2007)

Diagnoza:

Edukacja ekologiczna często zamyka się wyłącznie w mikro-nawykach (np. zakręcanie kranu) albo od razu przeskakuje do abstrakcyjnych polityk globalnych. Brak stopniowania skali budzi poczucie powierzchowności lub bezsilności.

Wskazówki do wdrożenia

Poziom Osobisty (Styl życia): Nawyki konsumenckie i bezpośredni wpływ jednostki.

- Dzienniczki nawyków, osobiste audyty zużycia energii i zasobów.

Poziom Szkolny (Mikro-społeczność): Infrastruktura i kultura szkoły.

- Projektowanie ogrodu deszczowego, kompostownika, zmiana stołówkowego menu.

Poziom Lokalny (Gmina / Osiedle): Zaangażowanie obywatelskie.

- Wnioski do Budżetu Obywatelskiego, petycje, spotkania z radnymi.

Poziom Systemowy (Strukturalny / Globalny): Rozumienie mechanizmów rynkowych, prawa i polityki.

- Symulacje decyzyjne, edukacyjne gry systemowe (np. Time to Land).

Od Eksperta do Facylitatora

Model: Transformative Learning Theory – Jack Mezirow (1991) & Pedagogy of Agency – Gert Biesta (2012); Paulo Freire (1970)

Diagnoza:

Tradycyjny model „bankowy" (nauczyciel jako wyłączny dysponent wiedzy podający gotowe odpowiedzi) buduje w uczniach bierną postawę i zależność. Paraliżuje to ich gotowość do podejmowania własnych inicjatyw.

Wskazówki do wdrożenia

Zastąp wykład facylitacją: Przejdź od roli dawcy odpowiedzi do roli projektanta pytań otwartych i sytuacji problemowych („Jak wy to widzicie?", „Co możemy z tym zrobić?").

Dziel odpowiedzialność za proces: Włączaj uczniów w współtworzenie zasad, planowanie harmonogramu oraz ewaluację projektu.

Uznaj niepewność (Pedagogy of Risk): Otwarcie przyznaj, że nie znasz odpowiedzi na każde pytanie o przyszłość – buduj z uczniami relację wspólnego poszukiwania i testowania rozwiązań.

Trzy Funkcje Edukacji i Natura Sprawczości

Model: Ecological Concept of Agency – Gert Biesta & Mark Tedder (2007) | Good Education – Gert Biesta (2010)

3 Funkcje Edukacji według Biesty:

Kwalifikacja (Qualification): Przekazywanie wiedzy i umiejętności.

Socjalizacja (Socialisation): Włączanie w normy, wartości i kulturę wspólnoty.

Upodmiotowienie (Subjectification): Rozwijanie zdolności do bycia autonomicznym podmiotem, a nie odtwórcą poleceń.

Autonomia (Autonomy): „Sam decyduję, co zrobię" (wolność wyboru).

Poczucie skuteczności (Self-Efficacy): „Wierzę, że potrafię osiągnąć cel" (przekonanie).

Sprawczość (Agency): Działanie osadzone w konkretnym kontekście społecznym i historycznym – mierzenie się z ograniczeniami, wykorzystywanie szans i realny wpływ na świat.

Sprawczość nie jest stałą cechą ucznia, lecz stanem osiąganym w relacji z otoczeniem. Rolą edukatora jest stwarzanie warunków, w których sprawczość może się urzeczywistnić.

Projektowanie Zachowań Klimatycznych
Model B = MAP

Model: Fogg Behavior Model (FBM) – BJ Fogg (Stanford Behavior Design Lab, 2009)

Diagnoza:

Sama wysoka motywacja nie wystarczy do podjęcia działania. Złożone zadanie rodzi opór i prokrastynację. Zachowanie (Behaviour) występuje wyłącznie wtedy, gdy jednocześnie spotkają się 3 elementy:

B = M + A + P

Wskazówki do wdrożenia

M – Motivation (Motywacja):

Podkręcaj poczucie sensu poprzez odwołanie do wartości i przynależności.

A– Ability (Zdolność / Łatwość):

Obniżaj próg wejścia! Sprowadzaj pierwsze krok działań do dziecinnie prostych mikronawyków (Tiny Habits).

P– Prompt (Wyzwalacz / Sygnał):

Projektuj jasne sygnały do działania dokładnie tam i wtedy, gdzie uczeń podejmuje decyzję (np. czytelny wyzwalacz przy stanowisku pracy/w klasie).

Łańcuch Aktywacji Sprawczości – Model VBN

Model: Value–Belief–Norm (VBN) Theory – Paul C. Stern (1999, 2000)

Diagnoza:

Sama wiedza i wartości nie uruchamiają działania. Działanie zachodzi dopiero wtedy, gdy aktywujemy łańcuch normy osobistej – przechodząc od świadomości zagrożenia do poczucia bezpośredniej odpowiedzialności.

Wskazówki do wdrożenia

Wartości (Values): Odwołuj się do wartości troski o naturę i drugiego człowieka (Biospheric & Altruistic Values).

Ekologiczny Światopogląd (New Ecological Paradigm- NEP): Pokazuj wzajemną zależność człowieka i przyrody – buduj rozumienie, że jesteśmy częścią większego ekosystemu.

Świadomość Konsekwencji (Awareness of Consequences - AC): Łącz fakty o klimacie z konkretnym wpływem na miejsca, obiekty i ludzi, które uczniowie bezpośrednio cenią.

Przypisanie Odpowiedzialności (Ascription of Responsibility - AR): Pokazuj uczeńowi, że jego konkretne działanie może zapobiec tym konsekwencjom („Mam wpływ na bieg wydarzeń").

Norma Osobista (Personal Norms): Wykształcenie wewnętrznego poczucia zobowiązania: „Moje wartości wymagają ode mnie podjęcia działania".

Tożsamość Grupowa i Działanie Kolektywne
Model SIMPEA

Model: Social Identity Model of Pro-Environmental Action (SIMPEA) – Immo Fritsche, Torsten Masson, Gerhard Reese et al. (2018)

Diagnoza:

Działanie w pojedynkę wywołuje paraliżujące poczucie „moja zmiana to tylko kropla w morzu, która nic nie da". Bez przynależności do działającej grupy i silnej tożsamości zbiorowej indywidualna motywacja szybko wygasa w obliczu skali problemu.

Wskazówki do wdrożenia

Przesuwaj akcent z „JA" na „MY" (Ingroup Identity):

- Twórz klasowe i szkolne zespoły zadaniowe wokół wspólnej misji („Jesteśmy klasą, która wdraża realne zmiany w naszej szkole").

Kształtuj Normy Grupowe (Social Norms):

- Pokazuj, że troska o środowisko jest naturalną, powszechną i docenianą normą w Waszej wspólnocie, a nie wyizolowanym wyborem pojedynczych osób.

Pokazuj Skuteczność Kolektywną (Collective Efficacy):

- Mierz i wizualizuj skumulowany, zbiorowy efekt działań całego zespołu („Razem jako szkoła zaoszczędziliśmy 1000 litrów wody i 500 kg papieru").

BIBLIOGRAFIA

1. Psychologia Motywacji i Sprawczości

- Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. W. H. Freeman.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. Psychological Inquiry, 11(4), 227–268.
- Ojala, M. (2012). How do children cope with global climate change? Coping strategies, emotions, and subjective well-being. Journal of Environmental Psychology, 32(3), 225–233.

2. Pedagogika Sprawczości i Dydaktyka

- Biesta, G. (2010). Good education in an age of measurement: Ethics, politics, democracy. Paradigm Publishers.
- Biesta, G., & Tedder, M. (2007). Agency and learning in the lifecourse: Towards an ecological perspective. Studies in the Education of Adults, 39(2), 132–149.
- Jensen, B. B., & Schnack, K. (1997). The action competence approach in environmental education. Environmental Education Research, 3(2), 163–178.

3. Zmiana Zachowań i Działanie Kolektywne

- Fogg, B. J. (2009). A behavior model for persuasive design. Proceedings of the 4th International Conference on Persuasive Technology, 1–7.
- Fritsche, I., et al. (2018). A social identity model of pro-environmental action (SIMPEA). Psychological Review, 125(2), 245–269.
- Stern, P. C. (2000). Toward a coherent theory of environmentally significant behavior (VBN). Journal of Social Issues, 56(3), 407–424.

Dziękuję za uwagę!